

Vizkelety András

az MTA levelező tagja

A Leuveni Kódex magyar scriptorai

Elhangzott 1999. március 1-jén

A Leuveni Kódexről és a benne lejegyzett első magyar verses nyelvemlékünkéről, az *Ómagyar Mária-siralom*ról 1923 óta tudunk. Gragger Róbert ez évben mutatta be a kéziratot és közölte a Mária-siralmat a *Magyar Nyelv* című folyóiratban magyar nyelven és az *Ungarisches Jahrbuch*ban németül.¹ Mindjárt itt megjegyezném, hogy a tanulmány két változata nem egyezik meg mindenben egymással, így a magyar kutatás, amely természetesnek vette, hogy a két publikáció csak nyelvében különbözik egymástól, egészen a legújabb idő-kig nem reflektált a német változat olyan megállapításaira, amelyek a magyar tanulmányban nem szerepelnek. Már Gragger rátalált – egy kivételével – a latin szövegek mellé, fölé írt magyar glosszákra is, a hiányzó szót, *ruga* ('ragya') Sági István vette észre 1937-ben.²

A szenzációt az egész hungarológia számára természetesen az első magyar vers jelentette, amellyel 1923 óta számos, elsősorban nyelv-, de irodalomtudományi tanulmány is foglalkozott.³ A magyar vers a kereken 300 fóliót, azaz 600 oldalt tartalmazó kódexnek nem egészen egy oldalát foglalja el.

1 Gragger Róbert: *Ómagyar Mária-siralom*. *Magyar Nyelv*, 1923, 1–13; *Eine altungarische Marienklage*. *Ungarische Jahrbücher*, 1923, 27–46, különlenyomatként mint az *Ungarische Bibliothek* 7. kötete, Berlin – Leipzig, 1923.

2 Vö. *Magyar Nyelv*, 1937, 249–251.

3 A rávonatkozó bibliográfiát l. Molnár József – Simon Györgyi: *Magyar nyelvemlékek*, 3. jav. kiad. Budapest, 1980, 46–47.

A kódex egészéről, annak összetételéről Gragger tanulmányán kívül csak Mezey László értekezett.⁴ A germanista és hungarológus Graggernek paleográfiai kérdésekben Jakubovich Emil, a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának vezetője volt segítségére. Mezey, nemzetközi fórumokon is ismert paleográfus, 1968-ban négy napig tanulmányozhatta a kódexet Leuvenben, ahová az még 1922-ben a németek által az első világháborúban elpusztított egyetemi könyvtár számára gyűjtött jóvátételi anyagként került. Magam a kódexnek az Országos Széchényi Könyvtár által 1982-ben történt megszerzése óta egy kis kötetben és több, részben külföldön megjelent tanulmányban foglalkoztam a kézirattal,⁵ ezekre most előadásom során nem hivatkozom.

Míg a kódex keletkezési idejét illetően nem adódott lényeges véleménykülönbség a felfedezése óta eltelt 76 év során – a 13. sz. második fele volt az *opinio communis*, aminek *terminus post quem*jét, amint látni fogjuk, azóta pontosan meg tudom adni –, addig a kézirat keletkezési helye, azaz a másoló kezek geográfiai lokalizálása terén eltértek a vélemények. A terjedelmes kódex ugyanis sem évszámot, sem szerzőt nem nevez meg, kivéve a teológiai szövegeknél szokásos bibliai és patrisztikai hivatkozásokat.

A kódex tartalmilag prédikációgyűjtemény, különböző ciklusokba elrendezve mintegy félezer beszédet tartalmaz. Ezek az érett skolasztika által kimunkált sermo-típust képviselik: az ünnepre rendelt evangélium vagy olvasmány (szentlecke) szövegéből merített idézetből, *themá*ból kiindulva, a belőle kibontható értelmezési lehetőségek, *distinctió*k, majd az ismét ezekből lebontott *subdistinctió*k segítségével adja meg mondanivalójának rövidebb vagy bővebb vázlatát. Teljesen kidolgozott, nagyjából az elhangzottnak megfelelő terjedelmű sermóval ritkán találkozunk ebben a kéziratpúsban.

4 Mezey László: Leuveni jegyzetek az Ómagyar Mária-siralomról. *Irodalomtörténet*, 1971, 356–370; franciául: Notes lovaniennes sur la Complainte en vieux hongrois. *Acta Litteraria*, 1969, 21–38.

5 Vizkelety András: Megjegyzések a Leuveni Kódex egyik glosszájához. *Magyar Nyelv*, 1984, 485–486; Der „Löwener Codex” – Bilanz der Forschung, neue Ergebnisse, weitere Aufgaben. *Hungarian Studies*, 1985, 19–29; Eine Aldobrandin zugeschriebene Predigt mit ungarischen Glosen im „Löwener Codex” und ihre Parallelüberlieferung in Wien. *Codices manuscripti*, 1985, 90–94; Die „Altungarische Marienklage” und die mit ihr überlieferten Texte. *Acta Litteraria*, 1986, 3–27; „Világ világa, virágnak virága...” Az Ómagyar Mária-siralom. Budapest, 1986; Ismeretlen forrás Árpád-házi szentjeink hagiográfiájához. In *Tanulmányok a középkori Magyarország könyvkultúrájáról*. Szerk.: Szelestei N. László, Budapest, 1989, 354–358; Zur Typologie und Überlieferung der Marienklagen und Passionslieder im Mittelalter. *Studia Slavica Hung.*, 1990, 439–443; A Domonkos-rend tudományközvetítő szerepe Magyarországon a 13–14. században. In *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. Szerk.: Békési Imre és mások, Budapest–Szeged, 1993, I. köt. 473–479; I sermonaria domenicani in Ungheria nei secoli XIII–XIV. In *Spiritualita e lettere nella cultura Italiana e Ungherese del basso medioevo*. Szerk.: Sante Graciotti és Cesare Vasoli, Firenze, 1995, 29–38; Egy ismeretlen magyar dominikánus írásai a 13. századból. In *A magyar művelődés és kereszténység – La civiltà ungherese e il cristianismo*. Szerk.: Jankovics László, Monok István, Nyerges Judit. II. köt., Budapest–Szeged 1998, 517–526.

A Leuveni Kódexbe ezeket az egyházi év vasárnapjai vagy a szentek ünnepei szerint elrendezett prédikációciklusokat általában külön-külön scriptor írta be, mégpedig a kódex első részébe a *de tempore*-ciklusokat, a kódex második részébe a *de sanctis*-, valamint a *quadregesimale*-, azaz nagybőjti ciklusokat. Ezeket a beszéd-tömböket leíró kezeket szövegkezeknek, törzskezeknek vagy főkezeknek szokás magyarul nevezni. Az egyes ciklusok között, néha a ciklusok között is beíratlanul maradt egy-egy oldal vagy fél oldal, az utolsó összefüggő ciklus után pedig még 44 oldal maradt üresen. Ezekre, valamint a szintén üres előzéklapokra valamivel későbbi, de még mindig a 13. századra datálható kezek rövidebb-hosszabb szövegeket írtak be: sermókat, sermo-vázlatokat, példázatokot, szentírási idézetekhez fűzött rövid magyarázatokat, versbe szedett szentenciákat, egyházatyák fontosnak talált mondásait. Nevezzük ezeket betoldó kezeknek. Ezek a kezek azonban sokszor már a szövegkezek által leírt sermókhoz is széljegyzeteket fűztek, egy-egy dictummal, subdistinctióval kibővítették azokat.

Ezeknek a kezeknek a tulajdonosai használták tehát a kódexet, és a jegyzetelés tanúsága szerint alaposan ismerhették is a benne lévő szövegeket. Márpedig a törzskezek az egykorú, modern sermo-irodalom színe-javát válogatták össze. Eddig kereken tíz szerző műveit tudtam azonosítani, nevüket, rendi hovatarozásukat és halálozási évszámukat a következő összeállítás szemlélteti:

- Aldobrandinus de Cavalcantibus OP, 1279
- Constantinus de Orvieto OP, 1256?
- Hugo a Sancto Caro OP, 1263
- Johannes Ballistarii OP, 1260
- Johannes de Castello OM, 1270 körül működött
- Johannes de Opreno OP, 1270 körül működött
- Martinus de Troppau OP, 1278
- Petrus de Remis OP, 1247
- Stephanus de Bourbon OP, 1261
- (Pseudo-) Thomas Aquinatus OP 1274.

Gragger a szövegkezeket (törzskezeket) az írásductus és az egyes betűformák alapján olasznak, „talán bolognainak” tartotta, anélkül, hogy ezt paleográfai indokolta volna. Ebben a lokalizációban feltehetőleg az is befolyásolta őt, hogy a müncheni Rosenthal antikvárius-cég, amely részt vett a Leuvennek szánt jóvátételi anyag megszerzésében, a kéziratot Toscanában vásárolta. De szerepet játszhatott ebben az is, hogy Gragger feltételezése szerint, amit az 1980-as évek elejéig a magyar kutatás egésze osztott, a kódexbe lejegyzett magyar szövegeket külföldi egyetemen tanuló, idegen környezetben élő

magyar diákok írták le. Márpedig Bolognát sűrűn látogatták magyar klerikusok, elsősorban hírneves jogi fakultása miatt, hiszen a hazai értelmiségi-karriert elsősorban a jogi képzettség alapozta meg. Gragger azt a lehetőséget is nyitva hagyta, hogy a kódex a törzsanyag összeállítása után hamarosan Rómába került, és ott a magyar zarándokok lelki gondozásával megbízott papoknak köszönhetőek a magyar bejegyzések.

Mezey László ezzel szemben a *littera Parisiana*, a párizsi egyetemen kialakult írás jellegzetéseit vélte felfedezni a főkezek által leírt összefüggő sermociklusokban. Abban a kérdésben azonban, hogy a kézirat összeállítását dominikánusoknak tulajdoníthatjuk-e, mindketten egyetértettek, jóllehet ők még egyetlen szöveget sem tudtak szerzőhöz kötni. Az esetleges ferences proveniencia feltételezése csak később bukkant fel a hazai kutatásban.

A törzskezek lokalizálásának kérdésében a kódex Magyarországra kerülése után két európai paleográfus-szaktekinetly véleményét kértem ki, akik írásban nyilatkoztak. *Bernard Bischoff* szerint „egy kéz sem kifejezetten olasz, de az r-rövidítésnek [megjelölt] szokása végső soron származhat onnan. Így inkább a francia stílus van túlsúlyban, de ezt talán nem kellett Franciaországban elsajátítani.” *Louis-Jacques Bataillon* elsősorban a párizsi egyetemi írásbeliség szakértője, a *Commissio Leoninánál* Aquinói Szent Tamás sermóinak kritikai kiadásában vesz részt, így az ő véleményét a kérdésben különösen fontosnak tartottam. Ennek lényeges része a következő: „A reprodukált írások nem tűnnek franciának, bizonyosan nem párizsinak,” a továbbiakban hivatkozik a Bischoff által is olaszosnak tartott rövidítésre, majd így folytatja: „Olasz és francia vonások keveréke van itt jelen, amit el lehet képzelni a Duna melléki régióban is. Úgy tetszik nekem, hogy nem zárható ki a kézirat tiszta magyar eredete sem.”

Térjünk át ezek után az eddigi kutatás által magyarnak minősített scriptorok írására!

Kétségtelen volt kezdettől fogva, hogy a *Mária-siralom* lejegyzőjét magyarnak kell tartanunk. Gragger három magyar scriptor keze vonását különböztette meg, de nem fejtette ki, hogy ezeket mi alapján kvalifikálta magyarnak, kivéve a *Siralom* kezét. Ennek a kéznek tulajdonította még a 222 rektó és a 279 rektó oldalak magyar glosszáit, a latin *Planctust*, az *Ómagyar Mária-siralom* latin mintáját és még öt helyen található latin betoldást (19v–20v, 50r–v, 51v–52v, 91rb–v, 196v). Ezen a kézen kívül két további betoldó kezét is magyarnak tartott Gragger, valószínűleg Jakubovich tanácsára az 54–56. és a 60. fólión, annak alapján, hogy ezek a magyarországi oklevélírásokra emlékeztetnek.

Mezey legnagyobb eltérése Graggertől, hogy ő a magyar *Siralom* és a latin *Planctus* lejegyzőjét két külön személynek, két külön kéznek tartotta.

Mezey e kettőn kívül még öt másik kezet tartott magyarnak, közöttük két nagybőjti sermociklus scriptorait, szintén arra való hivatkozással, hogy ductusuk és írásformáik hazai oklevelekkel azonosak.

Ezek után az előzmények után a magyar kezek különválasztása terén azt a módszert tartottam helyesnek, hogy első lépcsőként magából a kéziratból induljak ki. A belső érvek alapján magyarnak kell tartanunk 1. a *Siralom* kezét (134v), 2. a magyar glosszák kezét, illetve kezeit (222r, 279r, 285v), 3. a tartalommutató, illetve alfabetikus index kezét (254r), mivel az a *Siralomra* is utal, tehát tudnia kellett magyarul.

1. A *Siralom* kezének megkülönböztetésénél elsősorban két betű jellegzetes írásformája nyújtott segítséget: a *g* betű, amelynek alsó szára messze balra nyúló vízszintes hurkot képez, valamint a *w* betű utolsó vonalának szintén balra visszahajló kapcsolódása a betűtesthez. Ennek a kéznek tulajdonítom még az első két magyar glosszát, a latin *Planctust* és azokat a szövegeket, amelyeket a Függelék első táblázta tüntet fel. A latin szövegeknek a *Siralommal* való azonosításánál figyelembe kellett venni, hogy a nemzetközi tapasztalat szerint a két nyelven is író scriptorok nem teljesen azonos nívójú, illetve ductusú írást használtak, amikor latinul vagy anyanyelvükön írtak. Ezekre a megfigyelésekre természetesen azon szerencsés nyelvek írásbelisége terén nyílt lehetőség, ahol nagy számban lehetett ezt a jelenséget egyértelműen azonosítható, két nyelven író scriptorok esetében kimutatni.⁶

2. Magyar kéznek minősíthetjük még egyértelműen a második magyar glosszátor kezét, aki a 285. levél verso oldalán három magyar szót is leírt (*hurnou, ruga, scumartiuis* = hernyó, ragya, számartövis). A további szövegek megkülönböztetésében fontos szerepet játszik az első két szó, mert ezek nem a lapszéleken, hanem a főszöveg folytatásaként fordulnak elő, amiből egyértelmű, hogy e magyar szavakat ugyanaz a scriptor írta, aki ezeken az oldalakon vezette a tollat. Különös, hogy ezzel a világosan megkülönböztethető kézzel sem Gragger, sem Mezey nem foglalkozott, jóllehet a glosszákat, egy kivételével, már Gragger felfedezte. Ezt a kezet ugyanis nagyon biztosan elválaszthatjuk a többi kéztől az *or*-betűkapcsolat alapján, amelyben az *r* az alsó betűszárak zónájába lenyúló gót *z* alakját mutatja. E kéz írását számos helyen megtaláljuk a kódexben, tulajdonosa volt az a magyar szerzetes, aki legintenzívebben használta a kódexet (vö. a Függelék második táblázatát).

3. Az index keze (254r) nagyon hasonló ductussal írt, mint a *Siralom* keze. Mégsem merem a két kezet azonosnak venni, mivel a *Siralom* kezének két jel-

⁶ Latin–német vonatkozásban vö. Karin Schneider: *Gotische Schriften in deutscher Sprache, I. Vom späten 12. Jahrhundert bis um 1300*. Wiesbaden, 1987.

legzetes betűje közül csak a *g* fordul elő az indexben, ez pedig nem mutatja az alsó száron azt a jellegzetes hurkot, amit a *Siralom* kezénél megfigyelhettünk. Ettől a kéztől – úgy látom – csak néhány rövid latin dictum származik.

A többi, Gragger és Mezey által magyarnak minősített kéz magyar voltának meghatározásához a kódex nem nyújt támaszpontot, ezek nemzeti hovartartozásának kvalifikálását akkor lehetne megbízhatóan elvégezni, ha a bizonyosan magyarországi eredetű kódexek és oklevelek írásminta-corpora elkészül. Ezzel a magyar kutatás már régóta adós.

Mielőtt rátérnénk e magyar kezek által leírt szövegek tartalmi, szerkezeti összetételére, idézzük fel a kódexben szereplő azonosított szerzők sorát, akiknek műveit – a széljegyzetek tanúsága szerint – ezek a magyar scriptorok jól ismerték.

A *Siralom* scriptora, aki a kódex első és második felében megközelítően ugyanolyan terjedelmű bejegyzésekkel szerepel, három olyan sermót másolt le, amelyeket három különböző szerzőhöz tudunk kötni. A húsvét utáni 4. vasárnapra készült beszéd Martinus de Troppautól származik, és pontosan követi mintáját. Martinusnak ezt a sermót tartalmazó ciklusa nagyon népszerű lehetett, hiszen a 16. század elején nyomtatásban is megjelent. A pünkösdi utáni 1. vasárnapra készült beszédet Aquinói Szent Tamásnak tulajdonítja számos kézirat, míg a Szent Kereszt Feltalálásának ünnepére írottat az egyetlen eddig ismert, Bécsben őrzött kézirat alapján Aldobrandinus de Cavalcantibus művének tartja Schneyer sermo-repertóriumá.⁷ E két szerző műveinek különválasztása azonban nem egészen egyértelmű. A *Commissio Leonina*, Szent Tamás művei kritikai kiadását készítő szerkesztőbizottság véleménye szerint ugyanis a Tamásnak tulajdonított sermók többségét nem tekinthetjük hitelesnek, ezeket már a *Doctor Angelicus* életében is hol Tamásnak, hol pedig a vele egy időben és részben egy helyen, Orvietóban működő Aldobrandinusnak tulajdonítják a források. Bizonyosan csak azt állíthatjuk róluk, hogy egy a renden belül nagy tekintélynek örvendő, 1235–1250 táján tevékenykedő olasz dominikánus szerzetestől származnak.⁸

A magyar glosszákat is feltüntető Aldobrandinus- vagy Pseudo-Aldobrandinus-sermót a *Codices Manuscripti* című folyóiratban adtam ki a bécsi kézirat *lectio variánsainak* feltüntetésével. Ezek szöveggkritikai értékelésére itt nem

⁷ Johann Baptist Schneyer: *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150–1350*, I–IX. Münster, 1973–1980. (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalter, XLIII–9), a bécsi kéziratban lévő sermo leírása: I. köt., 205, No. 742.

⁸ Louis J. Bataillon: Les sermons attribués a Saint Thomas: Questions d'authenticité. In *Miscellanea Mediaevalia*. Veröffentlichungen des Thomas-Instituts der Universität zu Köln, Bd. 19. I. a Herausgegeben von Albert Zimmermann. Berlin–New York, 1988, 325–341., a bizonytalan szerzőségről l. a 331. lapon.

térhetnek ki, csak annyit jegyeznek meg, hogy a magyar scriptor szövege terjedelmesebb, a bécsi kéziratban szereplő beszéd-corpust megtoldotta két példázattal, amelyek az Aldobrandinusszal nagyjából egykorú Stephanus de Borbone exemplum-gyűjteményében szerepelnek. Ebben az esetben tehát scriptorunknak feltételelesen önálló szerkesztői tevékenységet is tulajdoníthatunk, azért csak feltételelesen, mert a másoló közvetlen mintáját nem ismerjük. A bécsi kézirat nem lehetett a Leuveni Kódex scriptorának mintapéldánya, mert azt 30-40 évvel későbbre kell datálnunk. Ugyancsak nem térünk itt ki a bécsi kéziratnak az Árpád-házi szentekről készült prédikációira, amelyek azt bizonyítják, hogy ez a kódex is magyarországi használatra készült.

A *Siralom* keze által leírt, szerzőhöz nem köthető sermók közül különös figyelmet érdemel az Alexandriai Szent Katalinról készült, rendkívül részletesen kidolgozott beszéd. Ez után következik a latin *Planctus*nak, a *Ómagyar Mária-siralom* mintájának szövege. Ez a Katalin-prédikáció nagyon fontos lehetett scriptorunknak. A sermót a 196 versón kezdte el, két oldallal később folytatta, majd újabb hat oldal után talált helyet, ahol befejezhette. A domonkosok rendkívüli tiszteletben részesítették a pogány tudósokkal vitatkozó bölcs szüzet, aki a középkori Magyarországon a Veszprém-völgyi, a fehérvári, az esztergomi és a zágrábi konvent patrónája volt.

A másik kéz, a glosszátor keze – amint láttuk – sokkal nagyobb volumenben és intenzitással használta, bővítette a kódex anyagát. A számos, eddig szerzőhöz nem köthető, tehát esetleg saját szövegein kívül két Petrus de Remis-sermót (az egyik ezek közül is Szent Katalinról szól), egy Aldobrandinusnak tulajdonított beszédet és még három olyant írt le, amelyek szerzőit jelen ismereteink szerint nem tudjuk megnevezni, de más, dominikánus-provenienciájú kódexekből ismerjük őket. Ezeket a párizsi Bibliothèque Nationale egy 13. század végi kódexének szövegeivel vettem össze. A Leuveni Kódex nagyon jó, a párizsi kéziratnál korrektabb, romlásoktól mentes és helyenként bővebb szöveget ad, mint a párizsi.

Ami a beszédek további témáit illeti, feltűnő, hogy az ismeretlen szerzőjű sermók között négy mariológiai prédikáció és egy hosszú, Mária erényeit kifejtő *distinctio* szerepel. A glosszátor kezétől származik még egy Árpád-házi Szent Erzsébet-ről szóló sermo is, ez többször hivatkozik az Erzsébet-legendára, és a beszéd egy háromtagú *distinctió*jában azt fejtegeti, hogy a női nem (*sexus muliebris*) készségesebb a könyörületességre, lángolóbban (*ardentior*) szereti Istent, és nagyobb benne a hajlandóság Krisztus követésére (ezt egy hármas *subdistinctio* igazolja).

Következtethetünk-e ebből és még néhány hasonló, más beszédben előforduló megjegyzésből a megcélzott hallgatóságra?

A mariológiai témájú beszédek közül az egyik (227r–v) különös figyelmet érdemel, mert felfogásbeli, sőt szerkezeti mintáját is ismerjük és megtaláljuk a Leuveni Kódex egyik legterjedelmesebb, egyes kéziratokban Aldobrandinusnak, másokban Aquinói Szent Tamásnak tulajdonított sermociklusában (175r–v). A prédikáció Nagyboldogasszony napjára készült, és az *Énekek énekének* egyik versét (6,9) választotta témájául: „*Ki az, aki előtűnik mint a hajnal pírja, szép mint a hold, kiválasztott mint a nap, félelmetes mint a jól rendezett hadsor?*” Aldobrandinus – a beszéd általában az ő neve alatt szerepel a párhuzamos kéziratokban⁹ – az első, alap-*distinctiót* hét részre és ezeket egyenként három-három tagú *subdistinctióra* tagolta. Ezekben az általa javasolt, Máriának tulajdonítható tulajdonságokat mindig visszakapcsolja a bibliai idézet hasonlataihoz (hajnal, nap, hold), illetve azokhoz a hatásokhoz, amelyeket ezek az égitestek idéznek elő.

A magyar glosszátor ugyanebből a bibliai idézetből indítja a beszédet, átveszi, bár néha összevonja az Aldobrandinusnál szereplő hetes *distinctio* tagjait, valamint a hármas *subdistinctiók* egy részét is, de van, amelyiket újabb hármas *subdistinctióval* megtold. A holdhoz fűzött új, Aldobrandinusnál nem szereplő hármas alosztás a kor asztronómiai ismereteiben való jártasságot tükrözi:

„*Hasonlíthatjuk a Szent Szűzet a Holdhoz, annak formája, helyzete és mozgása szerint.*

Formája szerint szebb mint bármely égitest a Nap alatt. Ez a Szent Szűz erényeinek szépségére utal, amelyekkel minden teremtményt felülmúl.

Helyzete szerint a Hold közelebb van hozzánk [mint más égitest], ezt a Szent Szűz különleges szeretetére vonatkoztathatjuk, mert közel áll és jóindulatú a bűnösökhöz, ezért nevezzük őt védelmezőnknek.

Mozgása szerint a Hold ellenkező irányba halad a firmamentumon, mint a többi csillag. Vonatkoztathatjuk ezt a Szent Szűzre, az ő [közbenjáró] imádságaira, amelyekkel mérsékli és elfordítja tőlünk az Atya haragját.”

A Glosszátor munkamódszerének hasonló példáját adja kezünkbe egy másik, általa leírt sermo, amely a rendalapító Szent Domonkos ünnepére készült. Ezt hasonló gonddal, folytatásokban dolgozta ki a Glosszátor, mint a *Siralom* keze a fent ismertetett Szent Katalin-beszédet. A sermo témáját a *Királyok könyvéből* vette: „*Sámuel növekedék és az Úr vele volt*” (3,19). A dominikánus rend római rendtörténeti kutatóközpontja a rendalapítóról szóló valamennyi beszédet összegyűjtötte a 13. század végéig. Számukra nemcsak a Leuveni Kódexnek ez a sermója volt ismeretlen, de egyetlen olyan beszédről sem tud-

9 J. B. Schneyer: i. m., I. köt., 187. p., Nr. 503, 504.

nak, amely ezzel az idézettel kezdődne. Ez tehát sajátos helyi hagyományra utalhat. Az ebben a prédikációban felállított *distinctio*-rendszer egyik tagját azonban pontosan megtaláljuk kódexünk egyik másik sermójában, amely a kódex első felében egy olyan ciklusban szerepel, amely eddig csak egy Velenében, a Biblioteca Nazionale Marcianában őrzött dominikánus eredetű kódexből volt ismert. Ezt a sermót pedig bizonyosan magyar ember írta. Ez Szent Domonkosról szól, pontosabban Domonkos *translatiójának* ünnepére készült, azaz abból az alkalomból, amikor a rendalapító földi maradványait 1267. június 5-én Bolognában, egy új, Nicola Pisano által készített díszes szarkofákba helyezték át. Ez a dátum tehát az, ami után nem sokkal kódexünket összeállították. A szerző, aki feltételezhetően az ünnepségre meghívott magyar tartományfőnök volt, a már említett, a Glosszátor által is felhasznált *subdivisio* után rátér ugyanis a Domonkos közbenjárásának tulajdonított csodák ismertetésére, és itt a magyarországiakat *etiam in nostra Hungaria* szavakkal vezeti be.

Befejezésül engedjenek meg néhány szót e kódex jelentőségéről, a magyar középkori latin nyelvű irodalom történetében elfoglalt helyéről. Ez a szövegtípus, a prédikáció volt az, amivel a magyar klerikus-literátus réteg nap mint nap, de legalábbis hétről hétre együtt élt. Ezt hallgatta, mondta, alakította, ezen gyakorolta invenciók készségét, ebbe építette bele tanulmányainak, olvasottságának gyümölcseit. A 13. század második felében ez a szövegtípus átvette a skolasztikus módszernek, a rendszeres gondolkodáson csiszolt, különböző véleményeket egymással konfrontáló igazságkeresésnek módszerét, szöveget strukturáló módját, amely módszert Georges Duby a középkori szellem lovagi tornájának nevezett. A Leuveni Kódex e szellemi fegyvertény produktumainak legjavából válogatott, e műfaj egykorú európai standardját közvetítte. A magyar scriptorok teljesítménye pedig arra utal, hogy ez a közvetítés kb. egy emberöltővel a tatárjárás után már sikerrel járt, önálló alkalmazásra talált. Az itt és más hazai sermo-gyűjteményekben szereplő magyar glosszák pedig arra utalnak, hogy ennek anyanyelvi alkalmazása is, először csak a szóbeliség szintjén, megkezdődhetett.

Függelék

A rövidítések feloldása: **All** = Allocutio, **D** = Dictinctio, **Dc** = Dictum, **Dk** = Distinctio-kiegészítés, **E** = Exemplum, **Gloss. hung.** = Glossa hungarica, **S** = Sermo, **V** = Versus; Schn. = Johann Baptist Schneyer: *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters*. I–IX. Vö. 7. lábjegyzet; Walther = Hans Walther: *Proverbia sententiaeque Latinitatis medii aevi*. I–VI. Göttingen, 1963–1969.

A római számokkal megadott lapszámok a kódex számozatlan előzéklapjaira utalnak.

A dőlt betűs latin szövegek a scriptortól származnak, az álló betűvel szedettek általam adott címek.

A Siralom keze

S 19v	Dominica in Septuagesima
S 20r	Dominica in Sexagesima
D 38v	<i>Omnes indigentes gracia currant ad matrem... –</i>
S 50r	Dominica 4. post Pascha = Martinus de Troppau, Schn. IV, 131, 97
S 51r	Ascensio Domini
S 91 r	Dominica 1. in passione Domini
S 103r	Dominica 1. post Pentecosten = Thomas Aquinatus, Schn. V, 588, 112
V 134v	Ómagyar Mária-siralom
S 196v	Katharina
V 199r	Planctus Beatae Mariae Virginis
E 199v	<i>Dicitur quod quidam puer cecus ductus ad ecclesiam beate Marie...</i>
S 222r	Exaltatio s. crucis [Gloss. hung.]
Dc 227rb	Augustinus: Considera vnde venis...
S 279r	Inventio s. crucis [Gloss. hung.] = Schn. I, 205, 742
All 280vb	<i>Intuere mentalibus oculis filium ascendentem et Mariam assumptam...</i>
Dc 293r	Augustinus: <i>Sola humilitas est que cadere non potest</i>

A Glosszátor keze

S Ir	<i>De fenestra domus meae... Prov. 7, 6. Sapientia dei de celo prospicit...</i>
V Iv	Decem praecepta in versibus: <i>Sperne deos...</i> Walther, 30130

- V *Est commune mors...* Walther, 7359
 E *Quidam regis prepositus deficiebat in computacionibus...*
 D *Domini timor bonum inchoat...*
 D De satisfactione
 D Manuductores hominis ad caelestia et ad infernum
 S IIr Dominica in palmis
 D IIv *Docet nos dominus per...*
 D *Pedes Christi sunt...*
 D *Fumus sunt peccatores...*
 D Sacrificia diversa
 D Quinque verba Christi
 D 1v–2r–v alsó margón *Festina et veni...* I. Reg. 23, 27. Mystica interpretatio
 D 80v De mundatione cordis
 Dk 115v, 127v, 136r, 149v
 S 158r–v, 185v Dominicus
 Dk 161r, 172r, 189v
 S 221v De omnibus sanctis
 D 227rb Virtutes Mariae
 D Typologia crucis
 S 227r Assumptio BMV, *Quae est ista...*
 S 228r De omnibus sanctis = Schn. VII, 16, 168
 S 228v Martinus = Schn. VII, 16, 198
 S 229r Bartholomaeus = Schn. VII, 16, 184
 S 229v Johannes ev. = Schn. VII, 14, 167
 S 231v Elisabeth
 All 281ra folytatja a *Siralom* keze által a 280 versón elkezdett szöveget
 S 281vb Nativitas Beatae Mariae Virginis
 D 283v Partes argumentorum ex quibus debet incipere orator
 D 284r De peccandi consuetudine
 D De peccati recordatione
 S 284v Clemens papa
 D *Estote parati*
 S 285r Martinus
 D De Convivio hominis et dei
 S 285v *Omni tempore vestimenta tua sunt candida...* Eccl. 9, 8
In uerbis propositis duo notantur... [Gloss. hung.]
 S De confessore [Gloss. hung.]
 S 286r Katharina = Petrus de Remis, Schn. IV, 782, 115
 S 287r Exaltatio s. crucis et octava nativitatis Beatae Mariae Virginis
 S 287v Exaltatio s. crucis
 S 288r Johannes Bapt.
 D 289v De omnibus sanctis

- S** 290r De Beata Maria Virgine
S 291r De Beata Maria Virgine
S 291v De omnibus sanctis = Petrus de Remis, Schn. IV, 736, 170
S 292v De omnibus sanctis = Aldobrandinus de Cavalcantibus,
 Schn. I, 214, 869
D 293r De amicis malis et bonis
D 293v Spiritus domini in hominibus
D 294r De muliere forti
D De muliere bona
S *Malum venit ab aquilone... Jer. 1,14. Id est a diabolo venit malum...*
D 295r De confessore, imprimis de apostolis
Dc Impedimenta sanitatis
D 296r *Pascebat servus tuus gregem et venit leo et ursus...1. Sám. 17,34.*
David Christum significat, per leonem et ursum persecutores ecclesiae...
S 296v Dominicus
D De oratione
Dc passim (lapszéleken, sorok között a következő
 megnevezett szerzőktől:)
 Gregorius 13x
 Bernardus 9x
 Augustinus 4x
 Isidorus 4x
 Ciprianus
 Johannes Chrysostomos
 Sedulius